

Nowe normowe kryteria zgodności wytrzymałości betonu

Od 1 stycznia 2004 r. formalnie weszły w życie postanowienia nowej normy betonowej PN-EN 206-1. Norma ta w istotny sposób zmienia podejście do problemu kryteriów zgodności wytrzymałości betonu. Profesor Lesław Brunarski przybliży to zagadnienie Czytelnikom Budownictwa, Technologii, Architektury.

1. Wprowadzenie

Współczesne normy budowlane wykorzystują pojęcie tzw. charakterystycznej wytrzymałości materiałów f_k . Traktując wytrzymałość materiału jako zmienną losową f_i o rozkładzie normalnym, wielkość zdefiniowano jako kwantyl tego rozkładu rzędu 5%, czyli:

$$f_k = -1,64s_n, f_m = \frac{1}{n}\sum f_i, s_n = \sqrt{\frac{1}{n-1}\sum (f_i - f_m)^2} \quad (1)$$

gdzie:

f_m, s_n – odpowiednio estymatory wartości średniej i odchylenia standardowego wytrzymałości.

Do oceny wytrzymałości materiałów na podstawie badań n próbek służą tzw. kryteria zgodności otrzymanych wyników z wymaganiami, przedstawiane w postaci nierówności

$$f_m \geq f_k + k_n s_n \quad (2)$$

Współczynniki k_n są określane przy wykorzystaniu metod rachunku prawdopodobieństwa i statystyki matematycznej. W dokumencie ISO/DIS [1] przedstawiono trzy następujące metody definiowania kryteriów zgodności, a więc i wyznaczania tych współczynników:

- 1) wnioskowania statystycznego
  - 2) funkcji (krzywych) operacyjno-charakterystycznych (metoda OCC)
  - 3) wnioskowania Bayesowskiego,
- podkreślając, że wyniki zastosowania różnie usta-

lonych kryteriów nie są porównywalne.

Stosując metodę wnioskowania statystycznego, współczynniki k_n w kryteriach zgodności (2) określa się w zależności od założonego w nich poziomu ufności γ , zalecanego na poziomie min 0,75 [2], oraz od liczby próbek n .

Przy ustalaniu kryteriów przyjęcia metodą OCC, otrzymuje się inne wartości k_n w zależności od n , przy czym wg L. Taerwe [3] mogą być one obliczane bez lub z uwzględnieniem tzw. autokorelacji. Konsekwencją przyjęcia w kryteriach zgodności wartości k_n wg tej metody jest pominięcie wymagania dotyczącego poziomu ufności γ .

Kryteria zgodności ustalane na podstawie wnioskowania Bayesowskiego mają również postać nierówności (2), przy czym – podobnie jak w przypadku kryteriów ustalanych na podstawie funkcji OCC – nie ma możliwości formalnego oszacowania ich poziomu ufności γ .

Wartości współczynników k_n otrzymanych wymienionymi trzema metodami, w przypadkach znanego odchylenia standardowego σ , bądź znanego tylko estymatora tej wielkości s_n , podane są w tabl. 1 [4].

Jak wynika z danych w tabl. 1 wartości współczynników są bardzo różne, szczególnie w przypadku małej liczby próbek $n < 15$.

2. Kryteria zgodności wytrzymałości betonu

Kryteria zgodności w odniesieniu do wytrzymałości betonu po raz pierwszy sformułowane zostały w normie ISO 3893:1977 [5]. Traktując wytrzymałość betonu jako zmienną losową o rozkładzie normalnym, wytrzymałość charakterystyczną, oznaczającą klasę betonu, zdefiniowano jako kwantyl tego rozkładu rzędu 5%. Równocześnie wg tej normy przy ocenie zgodności wytrzymałości danego betonu z wymaganiami na podstawie zbadania n próbek, kwantyl ten powinien być oszacowany przy poziomie ufności γ nie niższym od 0,50 (w normie zalecano γ równe 0,50-0,95).

Zgodnie z tą normą ISO [5] ustalone zostały [7] kryteria zgodności w ostatniej krajowej PN-B-06250:1988 Beton zwykły [6], w której w p.5.1 przyjęto następujące dwa rodzaje kryteriów zgodności, podane tu przy zachowaniu symboli, przyjętych w tej normie.

a) przy liczbie kontrolowanych próbek $n < 15$ pojedyncze kryterium w formie nierówności

$$R_{\min} \geq \alpha R_b^G \quad (3)$$

gdzie:

$R_{\min}$ – najmniejsza wartość wytrzymałości w badanej serii n próbek,

α – współczynnik zależny od liczby próbek w sposób następujący:

n	3-4	5-8	9-14
α	1,15	1,10	1,05

Tabela 1. Zestawienie wybranych wartości współczynników k_n w kryteriach zgodności ustalonych różnymi metodami [4]

metoda oznaczenia		liczba próbek n				
		3	6	15	30	∞
znane odchylenie standardowe σ						
1) wnioskowanie statystyczne	$\gamma=0,25$	1,26	1,37	1,48	1,51	1,58
	$\gamma=0,50$	1,64	1,64	1,64	1,64	1,64
	$\gamma=0,75$	2,03	1,92	1,82	1,77	1,71
	$\gamma=0,90$	2,39	2,17	1,98	1,88	1,77
2) funkcje OC		1,30	1,30	1,30	1,30	1,30
3) wnioskowanie Bayesowskie		1,89	1,77	1,69	1,67	1,64
nieznane odchylenie standardowe σ (znany estymator s)						
1) wnioskowanie statystyczne	$\gamma=0,25$	1,25	1,33	1,42	1,40	1,54
	$\gamma=0,50$	1,94	1,75	1,68	1,66	1,64
	$\gamma=0,75$	3,15	2,34	1,99	1,87	1,76
	$\gamma=0,90$	5,31	3,09	2,33	2,08	1,86
2) funkcje OC (z autokorelacją)		2,67	1,87	1,48	-	-
3) wnioskowanie Bayesowskie		3,37	2,18	1,82	1,73	1,64

R_b^G – wytrzymałość gwarantowana wg PN,

albo podwójne kryterium zgodności w postaci nierówności

$$R_{i\min} \geq R_b^G; \bar{R} \geq 1,2 R_b^G \quad (4)$$

gdzie: $\bar{R}$ – średnia wartość wytrzymałości badanej serii próbek,

b) przy liczbie kontrolowanych próbek $n \geq 15$ pojedyncze kryterium typu

$$\bar{R} - 1,64s \geq R_b^G \quad \text{czyli} \quad \bar{R} \geq R_b^G + 1,64s \quad (5)$$

gdzie: s – odchylenie standardowe wytrzymałości obliczane ze znanego wzoru

$$s_n = \sqrt{\frac{1}{n-1} \sum (R_i - \bar{R})^2} \quad (6)$$

W przypadku, gdy odchylenie standardowe wytrzymałości s było większe od wartości $0,2 \bar{R}$ wg PN-B [6], należało ustalić i usunąć przyczyny niejednorodności betonu.

W normie PN-EN 206-1:2003 [8] charakterystyczna wytrzymałość zdefiniowana jest podobnie jak w ISO [5] lecz bez określonego poziomu ufności przy jej sprawdzaniu.

Podane w PN-EN [8] kryteria zgodności betonu z wymaganą charakterystyczną wytrzymałością f_{ck} są podwójne i dotyczą wartości średniej f_{cm} oraz najniższej wartości f_{ci} wytrzymałości w danej serii próbek (wszystkie wartości w MPa).

W normie tej podane są różne procedury sprawdzania kryteriów zgodności betonu: projektowanego, o zamawianych właściwościach oraz – recepturowego, o określonym składzie.

Przy kontroli zgodności betonu projektowanego rozróżnia się dwa rodzaje produkcji: początkową i ciągłą. Produkcję uznaje się za ciągłą, gdy uzyska się co najmniej 35 wyników badań, w okresie nie dłuższym niż 12 miesięcy.

Przy produkcji początkowej wymagana liczba próbek wynosi $n=3$, podwójne zaś kryterium zgodności ma postać

$$f_{cm} \geq f_{ck} + 4; \quad f_{ci} \geq f_{ck} - 4 \quad (7)$$

Przy produkcji ciągłej liczba próbek w serii powinna być nie mniejsza niż $n=15$, kryterium zaś jest następujące

$$f_{cm} \geq f_{ck} + 1,48\sigma; \quad f_{ci} \geq f_{ck} - 4 \quad (8)$$

Wstępne odchylenie standardowe σ oblicza się na podstawie co najmniej 35 kolejnych wyników badań wykonanych w okresie do 3 miesięcy i weryfikuje na podstawie ostatnich 15 oznaczeń warunkiem $0,63\sigma \leq s \leq 1,37\sigma$.

Określona na podstawie metody OCC [3] we wzorze (8) wartość współczynnika $k_n = 1,48$ oznacza odstępnie w normie dotyczącej betonu [8] od przyjmowanego nadal w odniesieniu do kryteriów zgodności innych materiałów konstrukcyjnych poziomu ufności $\gamma \geq 0,5$. Zgodnie z tabl. 1, przyjmując współczynnik 1,48 zapewnia się poziom ufności niższy od 0,3, zwiększając tym samym niepewność oceny wytrzymałości betonu. Nie wiadomo czy świadomie, ale taką decyzję jako je-

dyny podjął zespół autorów normy europejskiej EN 206-1:2000, a za nim KT nr 274 ds. Betonu PKN, opracowując PN-EN [8].

W załączniku A do PN-EN [8] wprowadzono dodatkowe pojęcie kryteriów akceptacji badań wstępnych. Wytrzymałość na ściskanie betonu o składzie przyjętym do właściwej produkcji powinna przekraczać wartość charakterystyczną z zapasem, ocenionym jako około dwa razy większy od przewidywanego odchylenia standardowego, co oznacza zapas co najmniej od 6 do 12 MPa, zależnie od technologii i innych czynników. W przypadku normowego betonu recepturowego zapas przyjmuje się równy 12 MPa.

W załączniku B do normy PN-EN [8] podano kryteria stosowane w dodatkowych badaniach identyczności betonu ze względu na wytrzymałość na ściskanie, uzgodnionych między producentem i odbiorcą betonu. Mogą one być wykorzystywane w badaniach sprawdzających betonów wykonywanych wg zamówionej receptury. Rozróżnia się przy tym, czy wyrób (beton) lub jego produkcja objęte są systemem certyfikacji, czy też nie.

W przypadku pierwszym (z certyfikacją) w zależności od liczby próbek n kryteria zgodności mają postać:

$$\begin{aligned} 1) n=1; & \quad - \quad f_{ci} \geq f_{ck} - 4 \\ 2) n=2-4; & \quad f_{cm} \geq f_{ck} + 1; \quad f_{ci} \geq f_{ck} - 4 \\ 3) n=5-6; & \quad f_{cm} \geq f_{ck} + 2; \quad f_{ci} \geq f_{ck} - 4 \end{aligned} \quad (9)$$

W przypadku drugim (bez certyfikacji) obowiązuje kryterium zgodności (7) jak przy liczności próbek $n=3$. Przypadek ten dotyczy również betonu wytwarzanego na budowie.

Porównanie skutków przyjmowania różnych kryteriów zgodności w normie dotychczasowej PN-B [6] oraz nowej PN-EN [8] ilustrują poniższe przykłady liczbowe, w których zastosowano jednolite symbole wg tej ostatniej.

Przykład 1.

Na podstawie próby ściskania $n=30$ próbek betonu projektowanej klasy wytrzymałości na ściskanie C25/30 ($f_{ck, cube} = 30$ MPa) otrzymano następujące wyniki:

- średnią wytrzymałość $f_{cm} = 37,0$ MPa
- odchylenie standardowe $s_n = 3,7$ MPa
- najniższa wartość $f_{ci} = 25,0$ MPa.

Stosując odpowiednie normowe kryteria zgodności otrzymano:

- wg PN-B czyli ze wzoru (5):
 $f_{cm} = 37,0 \text{ MPa} > 30,0 + 1,64 \times 3,7 = 36,1 \text{ MPa}$
- wg PN-EN czyli ze wzorów (8):
 $f_{cm} = 37,0 \text{ MPa} > 30,0 + 1,48 \times 3,7 = 35,5 \text{ MPa}$
 $f_{ci} = 25,0 \text{ MPa} < 30,0 - 4,0 = 26,0 \text{ MPa}$

Wniosek: zgodność betonu została potwierdzona jedynie wg PN-B, natomiast o niezgodności wg PN-EN zdecydował zaniżony wynik badania wytrzymałości jednej z trzydziestu próbek.

Przykład 2.

Na podstawie próby ściskania $n=3$ próbek betonu projektowanej klasy wytrzymałości na ściskanie

C16/20 ($f_{ck,cube} = 20$ MPa) otrzymano następujące wyniki: 17,0; 17,0; 41,0 MPa, stąd

- średnia wytrzymałość $f_{cm} = 25,0$ MPa
- najniższa wartość $f_{ci} = 17,0$ MPa.

Stosując odpowiednie normowe kryteria zgodności otrzymano:

- wg PN-B czyli ze wzorów (4):

$$f_{cm} = 25,0 \text{ MPa} > 1,2 \times 20,0 = 24,0 \text{ MPa}$$

$$f_{ci} = 17,0 \text{ MPa} < 20,0 \text{ MPa}$$

- wg PN-EN czyli ze wzorów (7):

$$f_{cm} = 25,0 \text{ MPa} > 20,0 + 4,0 = 24,0 \text{ MPa}$$

$$f_{ci} = 17,0 \text{ MPa} > 20,0 - 4,0 = 16,0 \text{ MPa}$$

Wniosek: zgodność betonu została potwierdzona tylko wg PN-EN, przy czym warto zwrócić uwagę, że nastąpiło to mimo bardzo dużego rozstępu wyników badań wytrzymałości na ściskanie od 17 do 41 MPa.

3. Wnioski

Podane przykłady pokazują, że wyniki końcowej oceny betonu wg norm dotychczasowej PN-B-06259:1988 [6] i nowej PN-EN 206-1:2003 [8] mogą być różne, przy czym w obu przykładach o różnych liczbach próbek n decydujące okazały się wymagania dotyczące najniższej wartości wytrzymałości f_{ci} . O ile przyjęcie w obu normach kryterium odnoszącego się do f_{ci} w przypadku małej liczby próbek jest uzasadnione, to budzi wątpliwość wymagane w PN-EN [8] takie dodatkowe kryterium w odniesieniu do dużej liczby próbek (patrz przykłady). Dyskusyjne wydaje się jednak dopuszczenie w PN-EN [8] bardzo zaniżonej wartości $f_{ci} \geq f_{ck} - 4$, szczególnie w przypadku betonu niskiej klasy wytrzymałości (por. przykład 2).

Natomiast mniej istotne w skutkach (zaledwie kilkuprocentowe) okazuje się wprowadzenie w nowej normie PN-EN [8], przy liczbie próbek $n \geq 15$, współczynnika $k_n = 1,48$ mniejszego od przyjętego w PN-B [6] współczynnika 1,64. Nie zmienia to faktu, że tylko w normie PN-EN [8] odstąpiono od powszechnie uznawanego wymagania stosowania w kryteriach zgodności materiałów konstrukcyjnych poziomu ufności $\gamma \geq 0,5$.

Zamieszczona w pracy tabl. 1 umożliwi identyfikację podstaw kryteriów zgodności występujących w różnych normach PN i PN-EN. Jak podano w pracy [4], kryteria zgodności oparte na klasycznym wnioskowaniu statystycznym, przyjęte w dotychczasowej PN-B [6] dotyczącej betonu (przy założeniu rozkładu normalnego wytrzymałości i oszacowaniu kwantyla rzędu 0,05 na poziomie ufności $\gamma \geq 0,5$), są nadal stosowane w wielu normach PN-EN, m.in. dotyczących kamienia budowlanego (przy założeniu rozkładu logarytmo-normalnego dwuparametrowego i oszacowaniu kwantyla na poziomie ufności $\gamma \geq 0,75$), a także w PN dotyczących stali zbrojeniowej (przy założeniu rozkładu normalnego i poziomu ufności $\gamma \geq 0,90$). Natomiast kryteria zgodności oparte na wnioskowaniu Bayesowskim wykorzystane zostały w EN 1990:2000 (EC 1), dotyczącej podstaw projektowania konstrukcji budowlanych oraz w normie dotyczącej konstrukcji murowych, przy czym w obu przypadkach podkreślono, że zapewniony jest poziom ufności $\gamma \geq 0,75$.

Na koniec warto więc podkreślić przypadkowość w przyjmowaniu kryteriów zgodności w zatwierdzonych lub opracowywanych normach EN oraz PN-EN i oczekiwać w przyszłości zharmonizowania zastosowanych w nich podstaw statystycznych. Nie trzeba bowiem uzasadniać wniosku, że zapewnienie niezawodności (bezpieczeństwa) konstrukcji budowlanych wymaga przyjmowania jednolitych i porównywalnych kryteriów zgodności do oceny wytrzymałości – niezależnie od rodzaju materiału konstrukcyjnego.

prof. Lesław Brunarski
Institut Techniki Budowlanej

Bibliografia

1. ISO/DIS 12491 *Statistical methods for quality control of building materials and components*
2. Holický M., Vorlíček M., *Fractile estimation and sampling inspection in building. Acta Polytechnica, CVUT Praha, Vol. 32, nr 1, 1992, s. 87-96*
3. Taerwe L., *Evaluation of compound compliance criteria for concrete strength. Materials and Structures, Vol. 21, 1988, s. 13-20*
4. Brunarski L., *Kryteria zgodności wytrzymałości charakterystycznych materiałów budowlanych w normach PN-EN-ISO. Prace ITB-Kwartalnik, nr 4, 2002, s.15-41*
5. ISO 3893:1977 *Concrete – Classification by compressive strength*
6. PN-B-06250:1988 (d. PN-88/B-06250) *Beton zwykły*
7. Brunarski L., *Ewolucja normowych kryteriów oceny wytrzymałości betonu na ściskanie. Prace ITB-Kwartalnik, nr 1-2, 1990, s. 3-14*
8. PN-EN 206-1:2003 *Beton – Część 1: Wymagania, właściwości, produkcja i zgodność*

foto: Michał Braszczowski